

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องการสร้างซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติและผลงานการสร้างซอสามสาย กรรมวิธีการสร้างซอสามสาย และปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพเสียงซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย ปัญหาของซอสามสายที่พบคือ เสียงของซอสามสายมักถูกกลืนในขณะที่ยกเครื่องดนตรีชนิดอื่น ท่านจึงได้ริเริ่มที่จะพัฒนาและยกระดับคุณภาพเสียงของซอสามสายให้ดังกังวาน และมีความไพเราะยิ่งขึ้นโดยได้ร่วมมือกับช่างซอระดับแนวหน้าของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า การสร้างกะโหลกซอสามสายที่ไร้แกนยึดทวนมีผลทำให้เกิดคุณภาพเสียงที่ดังกังวาน การกำหนดรูปแบบขอบของซอสามสายให้มีลักษณะโค้งเว้ารับกับการึงหน้าซอ ทำให้เกิดการสั่นสะเทือนของหนังหน้าซอมากขึ้น การลงรักปิดทองภายในกะโหลกซอมีผลทำให้พื้นผิวภายในมีมวลหนาแน่น ส่งผลให้มีการก้องเสียงที่ดีขึ้น การคัดเลือกหนังสำหรับึงหน้าซอที่ใสและมีความบางประมาณ 0.15 มิลลิเมตร มีผลทำให้การสั่นสะเทือนของเสียงมีการสั่นสะเทือนเร็วขึ้น รูปแบบการึงหน้าซอที่ไม่หุ้มหลังกะโหลกซอมีผลทำให้กะโหลกซอสั่นสะเทือนได้เต็มที่ จึงช่วยทำให้เสียงซอมีความดังและกังวานมากขึ้นกว่าซอสามสายแบบเดิม

คำสำคัญ: ซอสามสาย/ การสร้าง/ ศักดิ์ชัย กาย

Abstract

The purposes of this research, "The Making Process of Sakchai Guy's Saw Sam Sai", were to study the history of the saw sam sai creation, the making process of the saw sam sai, and the factors affecting the sound quality of Sakchai Guy's saw sam sai. The problem of the saw sam sai lied in the fact that its sound was often drown out when being played with other musical instruments. By collaborating with the leading Thai fiddle makers, he, therefore; initiated an idea to develop and improve the sound quality of the saw sam sai to be more resonant and melodious. According to the study, the making of the fiddle sound box without the core attached to the stick results in the resonant sound quality. The regulated pattern of the fiddle sound box's frame designed to be curvy in order to be perfectly fit when being covered with a stretched skin results in more vibration of a stretched skin. Lacquer painting and gold leaf gilding inside the fiddle sound box resulting in the denser internal surface enhanced the resonance. The selection of a transparent and 0.15 mm thick stretched skin results in faster sound vibration. The pattern of covering a stretched skin in which the back of the fiddle sound box was uncovered allowed the fiddle sound box to utterly vibrate; therefore, the sound of the fiddle was louder and more resonant than the one in former times.

Keywords: Saw Sam Sai/ The Making Process/ Sakchai Guy

* นิสิตระดับมหาบัณฑิต ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, Kanomapps@gmail.com

* Master's Degree in Master of Arts Program in Thai Music, Thai Music Department, Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University, Kanomapps@gmail.com

** ศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, bsumrongthong@yahoo.com

** Professor Dr., Master of Arts Program in Thai Music, Thai Music Department, Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University, bsumrongthong@yahoo.com

Received: 26/4/2018 Revised: 6/7/2018 Accepted: 15/7/2018

บทนำ

ซอสามสายเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสี กำเนิดเสียงได้ด้วยการใช้คันชักสีกับสายซอที่ขึงให้ตึง ใช้คันชักสีอิสระนอกสายต่างกับเครื่องดนตรีไทยชนิดอื่น เช่น ซอด้วงและซออู้ที่สอดคันชักหางม้าเข้าไว้ข้างในระหว่างสายเอกและสายทุ้ม¹ ซอสามสายใช้บรรเลงอยู่ในวงดนตรีต่าง ๆ เช่น วงเครื่องสาย และวงมโหรี และบรรเลงเดี่ยวเพื่อแสดงความสามารถของผู้เล่นและบรรเลงคลอร้อง

ส่วนประกอบของซอสามสายสามารถแบ่งได้เป็น 7 ส่วนด้วยกัน คือ คันซอ คันชัก สายซอ หย่อง รัดอก ลูกบิด และกะโหลกซอ แกนยึดทวนของซอสามสายเป็นส่วนที่ใช้ประกอบเป็นคันเพื่อขึงสาย มีลักษณะเป็นก้านยาวประมาณ 199 เซนติเมตร ซอสามสายสามารถแบ่งได้เป็น 3 ส่วน คือ ส่วนบน เป็นส่วนของคันซอที่อยู่เหนือรัดอกขึ้นไป ส่วนกลางเป็นส่วนที่อยู่ใต้รัดอกจนถึงส่วนของกะโหลกซอ บรรดาข้างมีฝีมือส่วนใหญ่จะประดับให้สวยงามด้วยวัสดุต่าง ๆ เช่น งานฝังมุก งานถมเงินและถมทอง เป็นต้น ส่วนล่างหรือปลายของซอที่ออกมาจากกะโหลกซอ ทำด้วยโลหะปลายแหลม คันชักมีการเหลาด้วยไม้เนื้อแข็งจนมีลักษณะโค้งแล้วขึงด้วยเส้นหางม้า เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดเสียงโดยการสีลงบนสายซอ คันชักของซอสามสายจัดเป็นคันชักอิสระ ไม่ได้คล้องอยู่ในคันซอเช่นซอประเภทอื่น สายซอทำจากไหม มี 3 สาย ขนาดของสายเอก สายกลาง สายทุ้ม ลดหลั่นกันตามลำดับ หย่องเป็นสะพานเสียงที่ใช้ในการหนุนสายซอ จัดวางอยู่ตรงกลางหน้ากะโหลกซอ รัดอกเป็นเชือกที่พันเป็นวงติดกับคันซอเป็นพื้น หนาประมาณ 1.25 เซนติเมตร เพื่อมัดสายซอให้ติดกับคันซอ ลูกบิดเป็นส่วนที่ใช้กำหนดความหย่อนความตึงของสายซอ ทำจากไม้ หรือวัสดุเนื้อแข็ง ส่วนสุดท้ายคือ กะโหลกซอ ซึ่งนับเป็นส่วนสำคัญที่สุด เนื่องจากเป็นส่วนที่ทำหน้าที่เป็นกล่องเสียง²

ตราวจจนถึงปัจจุบันการสร้างซอสามสายนั้นได้มีพัฒนาการด้านคุณภาพเสียงเป็นอย่างมาก มีช่างทำซอที่มีความชำนาญและความสามารถเฉพาะ เช่น ครูจักรี มงคล ครูธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล ช่างสายบ้านพาทยโกศล เป็นอาทิ ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดงานศาสตร์และศิลป์ และเป็นปัจจัยสำคัญในการให้กำเนิดเสียงอันไพเราะ ปัจจัยนี้จึงส่งผลให้เกิดช่างผู้สร้างซอสามสายขึ้นอีกด้วย ครูศักดิ์ชัย กายเป็นช่างทำเครื่องดนตรีฝีมือดีผู้หนึ่ง ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในด้านเครื่องสายโดยเฉพาะ ด้วยความสนใจจึงเริ่มสะสมซอทุกประเภทและกะลามะพร้าวจากสถานที่ต่าง ๆ จนกระทั่งท่านได้รับการแนะนำให้รู้จัก กับครูประสิทธิ์ ทัศนกร ช่างทำซอชื่อดังย่านอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ครูศักดิ์ชัย กาย จึงเริ่มศึกษาค้นคว้าพันธุ์มะพร้าว และได้นำมะพร้าวซอพันธุ์ต่าง ๆ มาปลูกไว้ที่สวนของครูประสิทธิ์ซึ่งมีพื้นที่ปลูกมะพร้าวซอทั้งหมด 580 ต้น บนเนื้อที่ 8 ไร่ ครูศักดิ์ชัย กายยังได้รับเชิญเป็นที่ปรึกษากรมวิชาการเกษตร ท่านจึงได้ศึกษาหาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมะพร้าวไปยังผู้เชี่ยวชาญที่ศึกษาในด้านของมะพร้าวโดยเฉพาะ

ครูศักดิ์ชัย กายจึงเกิดแรงบันดาลใจ เริ่มสนใจที่อยากปรับปรุงและตกแต่งเสียงซอไทยให้มีเสียงไพเราะ ดังกังวาน แม้จะบรรเลงเดี่ยวหรือร่วมบรรเลงอยู่ในวงดนตรีไทยหรือวงร่วมสมัย โดยเฉพาะปัญหาของซอสามสายที่ท่านเห็นว่าเสียงเบา มักจะถูกกลืนในขณะที่ยกบรรเลงกับเครื่องดนตรีไทยชนิดอื่น ครูศักดิ์ชัย กายจึงคิดค้นที่จะทำให้เสียงซอสามสายดังมากขึ้น โดยได้ร่วมมือกับช่างระดับแนวหน้าของประเทศไทย อันได้แก่ ช่างประสิทธิ์ ทัศนกร ช่างประสงค์ ชันสาคร และช่างจรรยา ชมชื่น

ด้วยความสำคัญที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาการปรับปรุงคุณภาพเสียงซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย เพื่อศึกษาความสำคัญและปัจจัยที่ทำให้มีผลต่อคุณภาพของเสียงซอสามสาย และเป็นการต่อยอดในการพัฒนาปรับปรุงคุณภาพเสียงเครื่องดนตรีไทยในลำดับต่อไป รวมถึงการกลั่นสัดส่วนและวัสดุที่ใช้ในการสร้างอย่างลงตัว นับว่าเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การศึกษาวิจัยเชิงช่างศิลป์ที่เป็นประโยชน์แก่วงการดนตรีไทยในยุคปัจจุบัน ที่ยังคงไว้ซึ่งภูมิปัญญาไทยแบบฉบับซอสามสาย ซึ่งถือเป็นมรดกและสัญลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมของชาติให้ดำรงสืบไป

วัตถุประสงค์และขอบเขตของงานวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและผลงานการสร้างซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย
2. เพื่อศึกษากรรมวิธีการสร้างซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพเสียงซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย

1. ราชบัณฑิตยสถาน. *สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะดุริยางค์* (นนทบุรี: สหมิตรพริ้นติ้ง, 2545), 56.

2. วีรวัฒน์ เสนจันทร์ไชย. *“กรรมวิธีสร้างซอสามสายของครูวินิจ พุกสวัสดิ์”* (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555), 3.

วิธีดำเนินงานวิจัย

การดำเนินงานวิจัยฉบับนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีการดำเนินงานดังนี้

1.3.1 ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากห้องสมุดต่าง ๆ ดังนี้

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
- สำนักงานวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ห้องสมุดดนตรี อาคารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ห้องสมุดสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล
- ห้องสมุดครูศักดิ์ชัย กาย

1.3.2 ศึกษากรรมวิธีการสร้างซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย

- ศึกษาแนวคิดการสร้างและคุณภาพเสียงของครูศักดิ์ชัย กาย

1.3.3 ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพเสียงซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย โดยการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์ และ ช่างวาทิต ไทวิมาน (ช่างจ๊อน)

- ปัจจัยที่ทำให้เกิดการสร้างซอสามสายที่ส่งผลต่อคุณภาพเสียง
- ลักษณะเฉพาะซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย
- การวิเคราะห์คุณภาพเสียงซอสามสาย

1.3.4 รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ผล

- การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย
- การสัมภาษณ์

1.3.5 รายงานผลการวิจัยและสรุปเสนอแนะ

1.3.6 จัดพิมพ์รายงานฉบับสมบูรณ์

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่าครูศักดิ์ชัย กาย ได้ทำการอนุรักษ์และปรับปรุงทั้งรายละเอียดต่าง ๆ จากกระสวนซอสามสายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เนื่องจากเป็นกระสวนที่ผ่านการสืบทอดกันมาแต่โบราณ จนทำให้เกิดคุณภาพเสียงและรูปทรงในแบบฉบับของตนได้สำเร็จ ผู้วิจัยได้พบปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพเสียงซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย 6 ประการ คือ 1. การสร้างกะโหลกซอสามสายที่ไร้แกนยึดทวน โดยใช้เทคนิคสุญญากาศเพื่อใช้ในการเชื่อมปากข้างบนและปากข้างล่างเข้าด้วยกัน มีผลทำให้เกิดคุณภาพเสียงที่ดังกังวาน 2. การกำหนดรูปแบบโดยใช้กรรมวิธีเจียนขอบขนานให้มีลักษณะโค้งเว้าลงอีกระดับหนึ่งให้รับกับการขึงหน้าซอทำให้เกิดการสั่นสะเทือนของหนังหน้าซอมากขึ้น 3. พื้นผิวภายในกะโหลกซอที่เรียบโดยใช้วิธีการขัดหยาบไปจนถึงขัดละเอียด มีผลทำให้การกำทอนภายในมากขึ้นกว่าซอสามสายสมัยก่อน 4. การลงรักปิดทองในแบบฉบับงานช่างสิบหมู่ภายในกะโหลกซอมีผลทำให้พื้นผิวภายในมีมวลหนาแน่นส่งผลทำให้มีการกำทอนเสียงที่ดีขึ้น 5. การคัดเลือกหนังวัวสำหรับขึงหน้าซอที่มีคุณสมบัติใส่โปร่งต่อแสงและมีความบางประมาณ 0.15 มิลลิเมตร มีผลทำให้การสั่นสะเทือนของเสียงมีการสั่นสะเทือนเร็วขึ้น 6. รูปแบบการขึงหน้าซอที่ไม่หุ้มหลังกะโหลกซอมีผลทำให้กะโหลกซอสั่นสะเทือนได้เต็มที่ จึงช่วยทำให้เสียงซอมีความดังและกังวานมากขึ้นกว่าซอสามสายแบบเดิม

ภาพที่ 1 ซอสามสายครูศักดิ์ชัย กายด้านหน้าและด้านหลัง
ที่มา: ศักดิ์ชัย กาย

1. ศึกษาประวัติของครูศักดิ์ชัย กายและผลงานการสร้างซอสามสาย

ภาพที่ 2 ครูศักดิ์ชัย กาย
ที่มาภาพ: ศักดิ์ชัย กาย

ครูศักดิ์ชัย กาย เกิดวันพุธที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2503 เกิดในครอบครัวชาวจีนที่มาตั้งรกรากในประเทศไทยตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ ท่านเป็นบุตรคนที่ 6 ในจำนวนพี่น้องทั้งหมด 9 คนตามลำดับ ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 8 ซอยบางเชือกหนัง 11 ถนนบางเชือกหนัง แขวงบางเชือกหนัง เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

การศึกษาสายสามัญ ครูศักดิ์ชัย กาย จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาโรงเรียนนิพนธ์วิทยา และระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนไตรมิตรวิทยาลัย ด้วยความสามารถและใฝ่รู้ จึงสามารถสอบชิงทุน British Council ได้ไปเรียนภาษาอังกฤษที่ Cambridge School, London จากนั้นก็ไปเรียนถ่ายภาพที่สถาบัน Sinar Photography AG, Feuerthalen, Switzerland ซึ่งเป็นบริษัทผลิตอุปกรณ์การถ่ายภาพสำหรับงานสตูดิโอ ซึ่งน่าจะเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญในการบ่มเพาะประสบการณ์ชีวิต และฝีมือด้านการถ่ายภาพในเวลาต่อมา

จากความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการถ่ายภาพ ท่านเริ่มเป็นช่างภาพอิสระให้กับนิตยสารดิฉัน นิตยสารชื่อดังแห่งยุคสมัย จากนั้นในปี พ.ศ. 2534 ได้มีโอกาเข้ามาทำนิตยสารพลอยแถมเพชร และสุดท้าย ในปี พ.ศ. 2542 ครูศักดิ์ชัย กายได้ก่อตั้งนิตยสารแพชั่น LIPS ขึ้น โดยทำหน้าที่บรรณาธิการบริหารอย่างเต็มตัวเป็นระยะเวลา 19 ปี

การศึกษาทางด้านดนตรีไทย ครูศักดิ์ชัย กาย เริ่มเรียนซออู้ขึ้นพื้นฐานกับศาสตราจารย์ระพี สาคริก และต่อมาได้เรียนรู้เพิ่มเติมอย่างจริงจัง เช่น เพลงจระเข้หางยาว ตับตันเพลงฉิ่ง เดียวนกขมิ้น สองชั้น เป็นอาทิ จากอาจารย์นิติธร หิรัญหาญกล้า ภายหลังครูศักดิ์ชัย กาย ได้ติดตามอาจารย์นิติธรราย่างใกล้ชิดในฐานะผู้สนใจเครื่องสายไทย นับเป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษาทางด้านช่างหัตถศิลป์ไทย จากความชอบและศึกษาซออู้ จึงเกิดแรงบันดาลใจในการประดิษฐ์ซอ จึงเริ่มสะสมซอทุกประเภทและกล่อมะพร้าวจากสถานที่ต่าง ๆ จนกระทั่งท่านได้รับการแนะนำใหรู้จัก กับครูประสิทธิ์ ทัศนากุร ช่างทำซอชื่อดังย่านอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ครูศักดิ์ชัย กาย จึงเริ่มศึกษาค้นคว้าพันธุ์มะพร้าวและได้นำมะพร้าวซอพันธุ์ต่าง ๆ มาปลูกไว้ที่สวนของครูประสิทธิ์ซึ่งมีพื้นที่ปลูกมะพร้าวซอทั้งหมด 580 ต้น บนเนื้อที่ 8 ไร่ ได้แก่พันธุ์มวยพราหมณ์ และพันธุ์หัวช้าง

แนวความคิดพัฒนาและยกระดับคุณภาพซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย เกิดขึ้นจากความรู้และประสบการณ์สมัยที่ท่านได้มีโอกาสใช้ชีวิตอยู่ที่ประเทศอังกฤษเป็นเวลานาน 20 ปี อันเป็นเหตุให้ท่านเริ่มศึกษาดนตรีคลาสสิก ประกอบกับมีความรู้พื้นฐานในการบรรเลงเปียโน ไวโอลิน เชลโล่ และกีตาร์คลาสสิก ครูศักดิ์ชัย กาย จึงได้ทำงานที่เฟสตีวอลอลล์ ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ทำให้ท่านได้ใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ใกล้ชิดกับเหล่านักดนตรีที่มีชื่อเสียงของโลกหลายท่าน ความชื่นชอบในดนตรีตะวันตกได้นำพาให้ท่านได้เริ่มสะสมเครื่องดนตรีคลาสสิก เช่น ไวโอลินของ Stefano Trabucchi ช่างประดิษฐ์ไวโอลินระดับโลก ซึ่งท่านได้สะสมงานไวถึง 12 เครื่อง อีกทั้งได้เดินทางไปศึกษาเรื่องการสร้างเครื่องดนตรีตะวันตกประเภทเครื่องสีกับช่างประดิษฐ์ไวโอลินที่เมืองเครโมนา (Cremona) ประเทศอิตาลี จนเกิดความชำนาญ

ด้วยความรู้ที่สั่งสมมาทำให้ท่านเกิดความคิดริเริ่มนำความรู้ในเรื่องของดนตรีตะวันตกมาประยุกต์เข้ากับศาสตร์ในเรื่องของเสียงดนตรีไทยเพื่อสรรค์สร้างและปรับปรุงคุณภาพเสียงของซอสามสายให้เข้ากับบริบททางสังคมที่มีลักษณะการแสดงหลากหลายมากขึ้น ที่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ครูศักดิ์ชัย กายจึงมีแรงบันดาลใจ เริ่มสนใจที่อยากปรับปรุงและตกแต่งเสียงซอไทยให้มีเสียงไพเราะ ดังกังวาน แม้จะบรรเลงเดี่ยวหรือร่วมบรรเลงอยู่ในวงดนตรีไทยหรือวงร่วมสมัย โดยเฉพาะปัญหาของซอสามสายที่ท่านเห็นว่าเสียงเบา มักจะถูกกลืนในขณะที่บรรเลงกับเครื่องดนตรีไทยชนิดอื่น

2. ศึกษากรรมวิธีการสร้างซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย

ครูศักดิ์ชัย กาย ให้ความสำคัญในกระบวนการสร้างซอสามสายทุกขั้นตอน เป็นงานที่ต้องอาศัยความละเอียด ประณีต ในการวางลายประดับมุกและสัดส่วนต่าง ๆ พยายามกับความเอาใจใส่และความตั้งใจในการขึ้นหนังของท่าน ซึ่งมีความพิถีพิถันตั้งแต่การคัดเลือกวัสดุในการสร้างซอสามสายทุกชิ้นส่วนที่คำนึงถึงผลลัพธ์ของเสียง รวมไปถึงสัดส่วนโดยรวมทั้งหมด กล่อมะพร้าวซอ การตัดแต่งมะพร้าวซอเข้ากับขน การขึ้นหน้าซอ รวมไปถึงการตัดแกนยึดทวนภายในกะโหลกซอ ผลทำให้คุณภาพเสียงซอสามสายคมชัด และดังกังวาน อันเกิดมาจากการประสบการณ์ความรู้ทางด้านดนตรีไทยและด้านงานช่าง จึงทำให้ซอสามสายของท่านเป็นที่ยอมรับว่ามีคุณภาพเสียงดีเยี่ยมและเป็นงานกลึงที่ประณีตงดงาม จนเป็นที่ยอมรับในกลุ่มนักดนตรีไทยโดยทั่วไป ทั้งยังทำการอนุรักษ์และปรับปรุงทั้งรายละเอียดต่าง ๆ จากกระสวยซอสามสายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

ครูศักดิ์ชัย กาย ได้อนุรักษ์สัดส่วน ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต โดยส่วนมากแล้วยังคงใช้สัดส่วนแบบเดิม แต่ปรับเปลี่ยนในส่วนของคุณบิดให้มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง รวมถึงพัฒนาในเรื่องของกะโหลกซอสามสายทำให้เกิดคุณภาพเสียงและรูปร่างในแบบฉบับของตนได้สำเร็จ

3.1 การสร้างกะโหลกซอสสามสาย

ครูศักดิ์ชัย กายให้ความสำคัญกับการสร้างกะโหลกซอสสามสายแบบใหม่ที่สามารถตอบโจทย์ของความคงทนและไฟเระ ด้วยการคัดเลือกกะลามะพร้าวซอพื้นฐัฒยพราหมณ์ที่ได้ลักษณะสมมาตรและมีความหนาของเนื้อกะลาประมาณ 0.5 เซนติเมตร จากนั้นนำมะพร้าวปอกเปลือกและเจาะรูบริเวณท้องของกะลาเพื่อให้น้ำมะพร้าวออกแล้วขัดผิวให้เรียบผิงไว้ 1-2 อาทิตย์ให้แห้งด้วยอุณหภูมิปกติ นำมะพร้าวที่แห้งสนิทมากำหนดสัดส่วนเพื่อทำการผ่า และนำกะลามะพร้าวเข้าสู่กระบวนการตัด จากนั้นเหลาขนงแล้วนำกะลาที่ตัดเสร็จมาตัดแต่งเข้าด้วยกัน ใช้เครื่องขัดไฟฟ้า ขัดภายในกะโหลกซอให้เรียบสนิทแล้วขัดกระดาดทรายเบอร์ 0 เป็นการเก็บรายละเอียดพร้อมกับการลงรักปิดทอง จากนั้นเริ่มการขึ้นหน้าด้วยการเตรียมหนังวัวที่มีความบางประมาณ 0.15 มิลลิเมตร เจาะรูบริเวณโดยรอบเพื่อร้อยเข้ากับเครื่องจิ้งหน้า แ่ด้วยน้ำเปล่า 3-4 ชั่วโมง จากนั้นทาขาวลาเทครอบขอบขนง และนำกะโหลกตั้งบนเครื่องจิ้ง นำหนังวัววางบนขนงซอแล้วใช้วิธีร้อยด้วยเชือกในล่อนขนาด 1 มิลลิเมตร ร้อยเข้ากับเครื่องจิ้งหน้า รอนจนแห้งตัวดีแล้วจึงตัดแต่งให้เรียบร้อย แล้วใช้กระดาดทรายขัดให้หนังอยู่ในระนาบเดียวกับขนงซอ

ภาพที่ 3 กะลามะพร้าวที่เตรียมกระบวนการผ่า

ภาพที่ 4 ผ่ากะลามะพร้าวซอ

ที่มา: ศักดิ์ชัย กาย

ภาพที่ 5 กรรมวิธีตัดกะลามะพร้าวซอ

ภาพที่ 6 กะลามะพร้าวซอที่ตัดเสร็จเตรียมเข้าขนง

ที่มา: ศักดิ์ชัย กาย

ภาพที่ 7 การเข้าลิ้มกะลา

ภาพที่ 8 การเข้าขางงซอ

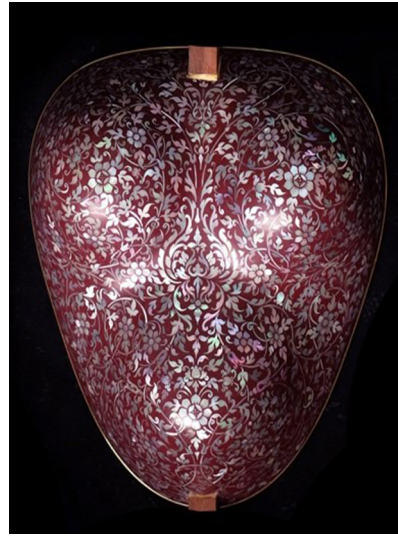
ที่มา: ศักดิ์ชัย กาย

ภาพที่ 9 การรองพื้นสีแล้วขัดให้เรียบ

ภาพที่ 10 การลงรักปิดทอง

ที่มา: ศักดิ์ชัย กาย

ภาพที่ 11 การขึ้นหน้าที่เสร็จเรียบร้อยแล้ว
ภาพที่ 12 การประดับมุกลงบนพื้นผิวและเลี่ยมทอง
ที่มา: ศักดิ์ชัย กาย

3.2 การกลึงทวน

ครูศักดิ์ชัย กาย ได้ให้ความสำคัญเรื่องของสัดส่วนของซอสามสายเป็นอย่างมาก และท่านได้เลือกใช้วัสดุจากช้างไทยอายุมากกว่าร้อยปีมาประกอบการสร้างในครั้งนี้ เนื่องจากมีความหนาแน่นและคงทนทรงคุณค่า ซึ่งสัดส่วนในการกลึงยึดมาจากขนาดของกะโหลกซอเป็นพื้นฐาน ผนวกกับลวดลายที่ประณีตของการกลึงหัวเม็ดทรงมันท์ ลูกแก้วรวมไปถึงเส้นลวดที่คมชัดทุกเส้น จึงเกิดความงดงามอ่อนช้อย

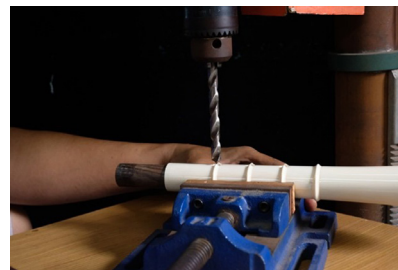
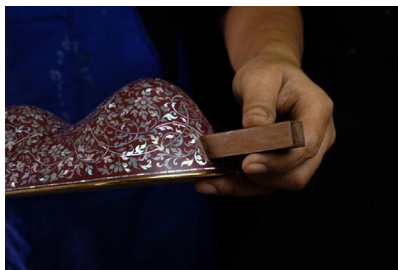
ภาพที่ 13 การกลึงเข้ารูปทวนบน
ภาพที่ 14 การกลึงเข้ารูปทวนล่าง
ที่มา: อนันต์สิทธิ์ การหนองใหญ่

ภาพที่ 13 การกลึงเข้ารูปทวนบน
ภาพที่ 14 การกลึงเข้ารูปทวนล่าง
ที่มา: อนันต์สิทธิ์ การหนองใหญ่

ภาพที่ 15 การกลึงเข้ารูปลูกบิด
ภาพที่ 16 การเข้าปากซ้าง
ที่มา: อนันต์สิทธิ์ การหนองใหญ่

ภาพที่ 17 การกลึงแกนยึดทวน
ภาพที่ 18 การเจาะรูลูกบิด
ที่มา: อนันต์สิทธิ์ การหนองใหญ่

ภาพที่ 19 การกลึงเข้ารูปทวนบน
ภาพที่ 20 การกลึงเข้ารูปทวนล่าง
ที่มา: อนันต์สิทธิ์ การหนองใหญ่

บทสรุป

ผลสรุปการดำเนินการวิเคราะห์/ อภิปรายผล

ครูศักดิ์ชัย กาย เริ่มเรียนซออุ้งขึ้นพื้นฐานกับศาสตราจารย์ระพี สาคริก ต่อมาได้เรียนรู้เพิ่มเติมอย่างจริงจังกับอาจารย์นิติธร หิรัญญาญกล้า จนกระทั่งท่านได้รับการแนะนำให้รู้จักกับครูประสิทธิ์ ทัศนาก เป็นเหตุให้ครูศักดิ์ชัย กาย เริ่มศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพันธุ์มะพร้าวซอ และได้นำมะพร้าวซอพันธุ์ต่าง ๆ มาปลูกไว้ในสวนของครูประสิทธิ์ นอกจากนั้นครูศักดิ์ชัย กาย ยังได้รับเชิญเป็นที่ปรึกษาจากกรมวิชาการ เกษตร ท่านจึงค้นคว้าความรู้ที่เกี่ยวกับมะพร้าวจากผู้เชี่ยวชาญที่ศึกษาด้านมะพร้าวโดยเฉพาะ และจากชาวสวนที่ปลูกมะพร้าวซอในเขต อ. อัมพวาและพื้นที่ใกล้เคียง

ยิ่งไปกว่านั้น ท่านได้ศึกษามะพร้าวซอประกอบการศึกษาเรื่องการผลิตเครื่องดนตรีตะวันตกประเภทเครื่องสีกับช่างประดิษฐ์ไวโอลิน ที่มีประสบการณ์กว่า 20 ปี ณ เมืองเครโมนา (Cremona) ประเทศอิตาลี เป็นเวลา 6 ปี จนเกิดความชำนาญ ส่งผลให้ท่านนำความรู้สาขาดนตรีตะวันตกมาประยุกต์เข้ากับศาสตร์ของคุณภาพเสียงดนตรีไทย เพื่อปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพเสียงของซอสามสาย

ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย ที่แตกต่างจากซอสามสายทั่วไปคือสถานที่ที่ผลิตเครื่องดนตรีเป็น บ้านพักทั่วไปที่ท่านอาศัยอยู่ปัจจุบัน ไม่ได้พัฒนาเป็นโรงงานอุตสาหกรรมเชิงธุรกิจใด ๆ ด้วยใจรักและต้องการพัฒนาดนตรีไทยให้มีรูปแบบ กว้างขวาง ทั้งลักษณะเสียงที่ดังกังวาน มีโทนเสียงทุ้มทั้งสายที่สองและสายที่สาม โทนเสียงแหลมในสายเอก เหมาะสมกับทั้งการบรรเลงเดี่ยว และร่วมบรรเลงอยู่ในวงดนตรีไทยหรือวงร่วมสมัย องค์ความรู้ที่สั่งสมมานี้จะเป็นทางเลือกสำหรับศิลปินซอสามสายที่ต้องการคุณลักษณะ ดังกล่าว

ลักษณะทางกายภาพซอสามสายกลุ่มนี้มีลูกบิดทั้ง 3 ลูกของซอที่ลดขนาดให้เล็กลงประมาณ 5-10 มิลลิเมตรเพื่อให้รูปร่างสมส่วน มากขึ้น เพิ่มความสง่างาม ลูกบิดซอสามสายผ่านการกลึงในรูปแบบลายหัวเม็ดทรงมันดัดที่เส้นสายคมชัด กลึงช่วงทวนส่วนบนด้วยเส้นสายที่สวยงามรับกับการผายของปลายทวนได้อย่างสมมาตร การกลึงลูกแก้วมีความประณีตบรรจงทุกลูกรับกันทั้งทวนล่าง และเท้าซอ ลักษณะการ ขึ้นหน้าซอสามสายเป็นวิธีการขึ้นหน้าแบบเฉพาะโดยใช้หนังลูกวัวที่ผ่านการรีดจนเกิดความใส ภายในปิดทองให้เรียบร้อยสวยงามแสดงให้เห็น ว่ามีความใส่ใจทุกรายละเอียด ตกแต่งด้านหลังกะโหลกซอสามสายจากวัสดุธรรมชาติที่คัดค้นขึ้น เป็นพื้นฐานที่ส่งผลให้การกำธของเสียง ดีขึ้น เพิ่มการยึดเกาะที่ดีของหนังหน้าซอด้วย การเดินเส้นทองคำรดหนึ่งให้แนบกับขนงซออีกชั้นหนึ่ง เพื่อให้ตั้งและเพิ่มความความแข็งแรง ลวดลายทวนกลางที่ตกแต่งทวนมีลักษณะเฉพาะประยุกต์กับงานประดับมุกลายเครือเถาผสมผสานกับ Rococo จากนั้นมีการนำทุกส่วนมา ประกอบเป็นคันด้วยการยึดติดกับแกนยึดทวน

ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพเสียงซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย ประกอบด้วย 6 ประการ คือ 1. การสร้างกะโหลกซอสามสายที่ไร้แกน ยึดทวนมีผลทำให้เกิดคุณภาพเสียงที่ดังกังวาน 2. การกำหนดรูปแบบขอบขนงซอสามสายให้มีลักษณะโค้งเว้ารับกับการขึ้นหน้าซอทำให้เกิด การสั่นสะเทือนของหนังหน้าซอมากขึ้น 3. พื้นผิวภายในกะโหลกซอที่เรียบมีผลทำให้การกำทอนภายในมากขึ้นกว่าซอสามสายสมัยก่อน 4. การลงรักปิดทองภายในกะโหลกซอมีผลทำให้พื้นผิวภายในมีมวลหนาแน่นส่งผลทำให้มีการกำทอนเสียงที่ดีขึ้น 5. การคัดเลือกหนังสำหรับ ขึ้นหน้าซอที่ใสและมีความบางประมาณ 0.15 มิลลิเมตร มีผลทำให้การสั่นสะเทือนของเสียงมีการสั่นสะเทือนเร็วขึ้น 6. รูปแบบการขึ้นหน้าซอ ที่ไม่หุ้มหลังกะโหลกซอมีผลทำให้กะโหลกซอสั่นสะเทือนได้เต็มที่ จึงช่วยทำให้เสียงซอมีความดังและกังวานมากขึ้นกว่าซอสามสายแบบเดิม

ทั้งนี้ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เสียงซอสามสายมีคุณภาพเกิดจากทุกกระบวนการสร้างซอสามสายต้องอาศัยความพิถีพิถันและชำนาญ ประกอบกับการคำนวณที่ถูกต้อง จนการสร้างเครื่องดนตรีมีความเสถียร การสร้างซอสามสายเป็นงานประณีตศิลป์ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ จึงต้องอาศัยประสบการณ์ ความรัก และความผูกพันเป็นเวลายาวนาน อดทนกับงานที่มีความละเอียดอ่อนสูง เพราะซอสามสายไม่เพียงต้องมีลักษณะทางกายภาพสวยงาม แต่ต้องมีคุณภาพของเสียงไพเราะกังวานเมื่อบรรเลงอีกด้วย เป็นที่น่าสังเกตว่าการสร้างซอสามสายของครูศักดิ์ชัย กาย มีความคิดสร้างสรรค์ ประยุกต์วัสดุจากท้องถิ่นที่เหมาะสมที่สุด ผสมกับภูมิปัญญาในเชิงช่างไทยที่ผ่านกระบวนการคิดและส่งต่อมาโดยลำดับ ท่านได้เลือกช่างฝีมือที่มีประสบการณ์มาสร้างผลงานศิลปะบนซอสามสาย จนได้รับการยอมรับจากผู้เชี่ยวชาญด้านซอสามสายด้วยความวิจิตรงดงามทั้งยังใส่ใจทุกรายละเอียดในตัวชิ้นงาน

จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านซอ 2 ท่าน เกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพเสียงของซอสามสาย ได้แก่ ศาสตราจารย์พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์ และช่างวาทีต ไทวิมาน (ช่างจ้อน) พบว่า คุณภาพเสียงของซอสามสายที่ดีได้นั้น เกิดจากหลายปัจจัย โดยการสร้างกะโหลกที่ไร้แกน ส่งผลให้คุณภาพเสียงชัดเจน สนองความต้องการของ ผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 2 ท่านได้เป็นอย่างดี ทั้งยังพบว่ามีลักษณะภายนอกมีสัดส่วนที่เหมาะสม รวมไปถึงรายละเอียดการตกแต่งทั้งงดงามของซอสามสายในแต่ละส่วน ไม่ว่าจะเป็นทวนถม การตกแต่งกะโหลกซอ ฯลฯ นับเป็นอีกหนึ่งแนวทางในการสร้างและปรับปรุงคุณภาพเสียงซอสามสายที่สร้างความแปลกใหม่ให้กับนักดนตรีไทยเป็นอย่างมาก

ข้อเสนอแนะ

จากการจัดทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าวิชาการช่างเครื่องดนตรีไทยในทุกศาสตร์และทุกเครื่องมือต่างมีคุณค่า สร้างคุณประโยชน์แก่วงการดนตรีไทย เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรสืบสานเอาไว้ ไม่ควรจะเป็นความรู้ทางด้านศาสตร์ในการยึดหลักตามแบบโบราณ วัฒนธรรมช่างหัตถศิลป์ของไทย และการพัฒนาปรับปรุงให้มีความเหมาะสม

ครูศักดิ์ชัย กายมีความสามารถทางด้านช่างไม่ใช่เพียงแค่ซอสามสายเท่านั้น แต่รวมไปถึงในเรื่องคันชักซอสามสายของงานช่างซอฮู้ซอด้วงที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ที่ควรทำการศึกษาสำหรับผู้สนใจต่อไป

บรรณานุกรม

ราชบัณฑิตยสถาน. สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์. นนทบุรี: สหมิตรพรินต์ติ้ง, 2545.

วีรวัฒน์ เสนจันทร์ฉะไชย. “กรรมวิธีสร้างซอสามสายของครูวินิจ พุกสวัสดิ์.” วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555.